

V súčasnosti, keď je svet rozdelený na dva tábory, v západnej literatúre sa vo zvýšenej miere propagujú reakčné filozofické prúdy, ktoré sú namierené proti marxistickej filozofii. Hoci sa tieto „filozofie“ zamaskávajú najmodernejšími pomenovaniami, predsa vychádzajú z Berkeleyho, Huma, Kanta; spoločným menovateľom moderných západných filozofií je subjektívny idealizmus, i keď v značne zastretej podobe.

Boj proti materialistickej, marxistickej filozofii prebieha v buržoáznom myslení zhruba vo dvoch oblastiach, jednak v spoločenských vedách (sociológia, etika, pedagogika), v ktorých západní „myslitelia“ bojujú najmä proti teoretickým základom komunizmu — historického materializmu, vedeckého komunizmu, marxistickej etike a pedagogike; ich koncepcie v tejto oblasti majú vyslovene reakčný charakter. Hlásajú alebo reformistické a revizionistické tézy, alebo bojujú o úplnú likvidáciu marxistickej vedy o spoločnosti. K tomuto cieľu im pomáha i novotomizmus, ktorý nachádza svoje uplatnenie v spoločenských, no i v prírodných vedách.

Trochu inak je to vo filozofii prírodných vied. Súčasné západné prírodovedecké myslenie charakterizuje snaha po exaktnosti, ktorá nachádza svoj výraz v matematizácii prírodných vied vcelku. Treba však konštatovať, že tu nejde o užitočnú matematizáciu, ktorá by príp. mohla viesť k pozitívnym výsledkom. Západní myslitelia často používajú umelé konštrukcie, ktoré vedú k nesprávnym záverom. Neplatí to však o všetkých teóriách západných matematikov, matematických logikov a kybernetikov; sú známe fakty, ktoré nás presvedčujú aj o opačnom stanovisku.

V tejto súvislosti si musíme povšimnúť ešte jednu skutočnosť. Spomenutá matematizácia sa netýka iba prírodných vied, i keď v nich sa prejavuje najviac. Táto tendencia si prerazila cestu aj do oblasti spoločenských vied, najmä do sociológie a jazykovedy. O takýchto problémoch sa dočítame i v predkladanom zborníku.*

Kniha obsahuje osem kritických štúdií. Prvé dve sú venované charakteristickým črtám súčasného subjektívneho idealizmu a pragmatizmu. V posledných dvoch sa analyzuje a kriti-

kuje nemecký a francúzsky existencializmus. V našej recenzii sa budeme zaoberať len prejavmi novopozitivistckej filozofie prevažne v prírodných vedách. Tejto problematike sú venované štyri štúdie.

V práci I. S. Narského *Filozofická podstata novopozitivismu* nachádzame všeobecnú charakteristiku novopozitivistckej filozofie. Autor hovorí, že reakčnosť tejto filozofie naplno vyznieva pri posudzovaní predmetu filozofie. Okrem špeciálnych vied nejestvuje nijaká filozofia, vyhlasuje Ph. Frank (139). I podľa Carnapa namiesto filozofie nastupuje logika vedy. Novopozitivismus redukuje filozofiu iba na metódu, formálnologickú metódu kombinovania viet. Z týchto názorov logicky vyplýva, že otázka charakteru materiálnej veci je otázkou lingvistickou, čo vyhlasuje i anglický pozitivist Ayer.

V teórii poznania uznávajú novopozitivistu dva druhy poznania: 1. formálne poznanie, 2. faktické poznanie. Podľa toho uznávajú aj dva druhy pravdy. Formálna pravda nie je nič iné ako logická správnosť. Faktická pravda vyjadruje koreláciu viet s ich designátmi (s predmetmi, ktoré sú označované pojмами).

Novopozitivistické koncepcie majú živnú pôdu najmä v logike. O tejto disciplíne sa hovorí v stati D. P. Gorského *Novopozitivistické prekrúcanie otázok logiky*.

Súčasný pozitivismus charakterizuje rozsiahle používanie logickomatematického aparátu, čím sa novopozitivistu snažia odstrániť z filozofie centrálné filozofické kategórie (hmota, príčinnosť a i.). Preto vraj jedinou metódou riešenia filozofických problémov je metóda formálnej logiky. Pritom využívajú aparát matematickej logiky, ktorý prevzali z prác matematikov.

Treba povedať, že matematická logika vznikla z potrieb rozvoja samotnej matematiky, a preto nemá nijaký vzťah k pozitivistckej filozofii. Ba Frege — jeden zo zakladateľov matematickej logiky — prísne kritizoval pozitivismus (najmä machizmus). Podobne aj Gödel.

Zákony logiky vystupujú u novopozitivistov ako najvšeobecnejšie vzťahy medzi „faktami skúsenosti“, ktoré chápu subjektívnoidealisticky. Taktó chápu aj vedecké poznanie. B. Russell dochádza k názoru, že zákony logiky možno vysvetľovať iba v čisto platónsko-husserlovskom duchu ako ideálne podstaty, ktoré existujú akýmisi spôsobom objektívne a ktoré sú

* Kolektív, *Súčasný subjektívny idealizmus*, Bratislava 1960, strán 455.

podmienkami našej skúsenosti (205). Marxizmus však učí, že zákony logiky sú najvšeobecnejšie zákony vonkajšieho sveta, chápaného mimo zmeny a vývinu.

Idealizmus západných logikov badať aj v riešení problému indukcie a teórie abstrakcie. V plnej miere sa to vzťahuje i na sémantiku. Túto stránku pozitivizmu analyzuje G. A. Brufan v štúdií *Idealistická podstata sémantické filozofie*.

Základnú otázku filozofie riešia sémantici idealisticky. Z nesprávnych pozícií kritizujú sémantici aj dvojhodnotovú orientáciu (dvojhodnotovú logiku); príčiny dvojhodnotového myslenia vidia v štruktúre indoeurópskych jazykov. Propagujú viachodnotovú orientáciu, ktorú vraj podmieňuje jazyk každodenného života (Hayakawa).

Ďalej sémantici nesprávne riešia aj vzťah jazyka a myslenia, gramatických a logických kategórií. Tým, že stotožňujú jazyk a myslenie, stierajú rozdiel medzi logikou a gramatikou. Brufan upozorňuje, že pod vplyvom sémantickej filozofie vznikol v jazykovede formalistický smer — štrukturalizmus alebo glossematika. Štrukturalisti za hlavný predmet jazykovedy pokladajú vzájomný vzťah medzi zvukmi a znakmi bez ich reálneho obsahu (295). Podľa nich sa ľudský jazyk nijako nelíši od akéhokoľvek iného systému znakov.

Súčasný pozitivizmus a filozofické otázky fyziky je stať napísaná T. N. Gornštejn; je v nej reč o idealistických názoroch v súčasnej fyzike. Gornštejn upozorňuje, že hlavným nebezpečenstvom v modernej fyzike je operacionalizmus, zakladateľom ktorého je americký fyzik P. Bridgman. Operacionalistickú tendenciu vidí autor aj u Macha, Clifforda, Poincarého a i. Východiskom i tohto smeru je subjektívny idealizmus. Nové v Bridgmanovom operacionalizme je iba zdôraznenie aktivity poznania. Pod aktivnosťou sa rozumie suma operácií, ktoré vykonáva človek v procese svojej činnosti. Objektívna realita sa chápe operacionalisticky, teda ako nemateriálna. Za jedinú fyzikálnu realitu sa pokladajú meracie operácie; tieto operácie sú predmetom i poznania. Neobyčajné vlastnosti elementárnych častíc využívajú pozitívisti na popieranie ich reálnosti. Gornštejn dokazuje, že v operacionalistickom duchu bol vypracovaný aj Bohrov „princíp komplementarity“. Na základe tohto princípu každá interpretácia Heisenbergovej „relácie neurčitosti“ vedie k uznaniu indeterminizmu

v mikrosвете. Treba však vedieť, že proti takému chápaniu príčinnosti sa už r. 1927 postavili Lorentz, Einstein, de Broglie a i.

V tejto štúdií sa autor zmieňuje aj o pokuse niektorých zahraničných vedcov o vytvorenie logiky komplementarity alebo trojhodnotovej logiky pre kvantovú mechaniku, ktorá si priam vyžaduje n -hodnotové kalkuly (342—345).

Živelne dialekticky rieši problémy kvantovej mechaniky David Bohm; vykladá ju na základe predstavy o „skrytých parametroch“, ktoré sú vraj len predbežne neznáme, no zásadne sa dajú presne zistiť. Bohm bojuje i proti indeterminizmu a Bohrovmu „princípu komplementarity“.

Treba povedať, že meracie operácie majú význam v prírodovede. No operacionalizmus príliš zveličil tento moment. Operacionálna definícia vedeckých pojmov je neúplná, lebo postihuje len kvantitatívnu stránku javov a udalostí. Vieme však, že i Bridgmanove názory prešli určitým vývojom a teraz je ochotný uznať, že operacionálna definícia pojmov je nedostatočná. Snaha operacionalistov ohraničiť vedecké poznanie len na experiment, zavrhovanie hypotéz a abstraktného myslenia nikdy neprispieje k vybudovaniu fyzikálnej teórie, ba bude iba hatiť ďalší rozvoj tejto vedy.

Tento zborník je dôležitý práve pre kritiku pozitivizmu. V našej filozofickej produkcii nachádzame veľmi málo štúdií o tomto idealistickom smere, hoci sú veľmi potrebné. Túto potrebu vyvoláva to, že pozitivizmus prenikol do všetkých vied a stáva sa brzdou ich ďalšieho rozvoja. Preto sa musíme oboznamovať s touto filozofiou a poukazovať na jej nevedeckosť.

I keď jednotlivé štúdie sú materiálne fundované, predsa je známe, že niektorí buržoázni prírodovedci v poslednom období prešli akýmsi vývojom¹. Z toho hľadiska treba autorom vyčítať neaktuálnosť. Pre nášho čitateľa kniha prináša veľmi zaujímavú, no pomerne náročnú problematiku.

M. Burica

¹ Tak Bohr r. 1957 v rozhovore s V. A. Fokom vyhlásil, že je odporcom pozitivizmu. Svoje pozitivistické výroky zrevidoval v práci *Kvantová fyzika a filozofia* (pozri časopis Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Praha 1960, č. 1, 113; č. 3, 332—337).